

جُعّاله

Ju'alah

جُعّاله در لغت به معنی چیزی است که در مقابل کاری برای فرد قرار می‌دهند (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۱۸۷/۳۵) و در اصطلاح عبارت است از: التزام به عوض در مقابل انجام کاری یا انشای التزام یا قرار دادن عوض در مقابل انجام کاری است (خمینی، ۱۳۹۰ق: ۵۸۶/۱). به کسی که ملتزم به عوض شده است جاعل و به انجام‌دهنده کار عامل و به عوض جُعّال گویند. جُعّاله از ایقاعات است یعنی از گونه‌ای التزام است که فقط نیاز به ایجاب دارد و نیازی به قبول ندارد. جُعّاله بر دو قسم است: ۱- عام که در آن هر کس آن کار را انجام دهد مستحق عوض است و ۲- خاص است که عوض در مقابل انجام کار به وسیله شخص خاصی قرار داده شده است (همان).

مشروعیت جُعّاله به کتاب و سنت استناد داده می‌شود. از آیات قرآن با آیه شریفه «وَلَمَنْ إِجَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ» (یوسف: ۷۲) و آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده: ۱) برای مشروعیت آن استدلال شده است (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۱۸۷-۱۸۸/۳۵). در برخی از روایات نیز مشروعیت جُعّاله آمده است که به عنوان نمونه به دو مورد اشاره می‌شود: ۱- وهب بن وهب نقل می‌کند که از امام صادق (علیه السلام) در مورد قرار دادن جُعّال (اجرت) در مقابل یافتن بنده فراری و گم شده سؤال کردم، حضرت فرمودند اشکالی ندارد (حر العاملی، ۱۳۹۱ق، ج ۱۶، الباب- ۱ و غیره- من کتاب الجعالة). ۲- عبدالله بن سنان نقل می‌کند که پدرم از امام صادق (علیه السلام) سؤال کرد: چه بسا کسی به ما می‌گوید برایم زمین یا غلام یا خانه یا جاریه‌ای خریداری کن و ما در مقابل انجام این کار جُعّال (اجرت) قرار می‌دهیم، حضرت فرمود اشکالی ندارد (همان، الباب- ۴- من کتاب الجعالة الحدیث ۱).

شرایط و احکام جُعّاله

در جاعل شرایط بلوغ، عقل، قصد، اختیار و عدم الحرج اعتبار شده است اما در مورد عامل فقط امکان انجام عمل شرط است. بنابراین، عامل نباید با مانعی عقلی یا شرعی برای انجام کار مواجه باشد (خمینی، ۱۳۹۰: ۵۸۷/۱). جُعّاله در مواردی صحیح است که اولاً عمل و کار مورد تعهد حلال باشد و ثانیاً به طور معمول عقلاً پرداخت اجرت در مقابل آن را معقول بدانند (همان: ۵۸۶/۱). عمل حلال شامل مباح، مستحب و مکروه است، بنابراین، جُعّاله در مورد عمل حرام صحیح نیست (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۱۹۲/۳۵). جُعّاله قبل از تمام شدن عمل از هر دو طرف جایز است هر چند کار به وسیله عامل شروع شده باشد. اما بعد از شروع کار اگر جاعل فسخ کند عامل مستحق اجرت‌المثل است (خمینی، ۱۳۹۰: ۵۸۹/۱).

جُعّاله در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران

جُعّاله در ماده ۵۶۱ قانون مدنی به التزام شخصی به ادای اجرت معلوم در مقابل عملی، اعم از اینکه طرف معین باشد یا غیرمعین، تعریف شده است. در جُعّاله معلوم بودن اجرت من جمیع الجهات لازم نیست. بنابراین، اگر کسی ملتزم شود که هر کس گمشده او را پیدا کند حصه مشاع معینی از آن متعلق به او خواهد بود، جُعّاله صحیح است (ماده ۵۶۳). در جُعّاله گذشته از لازم نبودن تعیین عامل، ممکن است عمل هم مردد و کیفیات آن نامعلوم باشد (ماده ۵۶۴). جُعّاله تعهدی جایز است (ماده ۵۶۵). هرگاه عمل مورد نظر در جُعّاله دارای اجزای متعدد بوده و هریک از اجزا مقصود بالاصاله جاعل بوده باشد و جُعّاله فسخ شود عامل از اجرت‌المسمی به نسبت عملی که انجام شده است مستحق خواهد بود، اعم از اینکه فسخ از طرف جاعل باشد یا از طرف خود عامل (ماده ۵۶۶). عامل وقتی مستحق جُعّال می‌شود که متعلق جُعّاله را تسلیم کرده یا انجام داده باشد (ماده ۵۶۷). اگر متعلق جُعّاله مالی باشد از وقتی که به دست عامل می‌رسد تا به جاعل رد کند در دست او امانت است (ماده ۵۶۹).

کاربرد جعاله در بانکداری و تأمین مالی

از جعاله در بانکداری بدون ربا نیز استفاده می‌شود. برخی از تسهیلات بانکی در قالب جعاله به بخش‌های خدماتی و مصرفی ارائه می‌شود. این عقد در بخش‌های صنعت و معدن، کشاورزی، مسکن و ساختمان، بازرگانی و خدمات استفاده می‌شود (قانون عملیات بانکی بدون ربا). در حال حاضر بانک‌های کشور از عقد جعاله به‌طور عمده برای اعطای تسهیلات تعمیر مسکن (فاقد سند شش‌دانگ و دارای سند شش‌دانگ) استفاده می‌کنند. در برخی از موارد نیز از این عقد برای اعطای تسهیلات اجرای طرح‌های تولیدی و خدماتی استفاده می‌شود. در اجرای عقد جعاله در مواردی که بانک عامل است بانک ضمن انعقاد قرارداد با متقاضی، انجام کاری مشخص را قبول می‌کند، سپس بانک با توجه به شرایط خاص کار موضوع قرارداد حسب مورد تمام یا قسمتی از عملیات اجرایی کار پذیرفته‌شده را طبق قرارداد دوم به غیر واگذار و به این ترتیب ایفای تعهد می‌کند. تفاوت مبلغ دو قرارداد سود چنین قراردادهایی را تشکیل می‌دهد. بازپرداخت تسهیلات اعطایی بر اساس عقد جعاله به‌طور معمول بین دو تا حداکثر پنج سال است (دستورالعمل اجرایی معاملات و تسهیلات اعتباری، ۱۳۹۶: ۱۰۸-۱۰۹).

صکوک جعاله

صکوک اوراق مالکیت مشاع خدمتی است که بر اساس قرارداد جعاله تعهد انجام و تحویل شده است. بعد از پایان خدمت (موضوع جعاله) صاحبان اوراق مالک مشاع داری‌های ساخته‌شده یا تعمیرشده‌ای هستند که بر اساس قرارداد جعاله انجام شده است. برخی از محققان این اوراق را برای بازسازی و تعمیر اساسی برخی از ساختمان‌های میراث فرهنگی یا احداث و واگذاری هتل، مهمانسرا و مؤسسه‌های فرهنگی مناسب دانسته‌اند. بنابراین، برای تأمین

مالی موارد فوق پس از اخذ مجوزهای قانونی معمولاً توسط یک واسطه اوراق منتشر می‌شود و وجوه جمع‌آوری شده به وکالت از صاحبان آن‌ها بر اساس قرارداد جعاله برای انجام پیمانکاری (تعمیر یا احداث) در اختیار عامل قرار می‌گیرد. پس از اتمام و تسویه حساب با پیمانکاران مؤسسه واسطه ابتدا حق‌العمل خود را کسر می‌کند و سپس سود حاصله را بین صاحبان اوراق تقسیم می‌کند. در برخی موارد می‌توان برای صاحبان اوراق امکان تبدیل اوراق به سهام را در نظر گرفت. در صورت وجود بازارهای سازمان‌یافته می‌توان اوراق جعاله را قبل از سررسید در بازارهای ثانویه مورد مبادله قرارداد (موسویان، ۱۳۹۱: ۵۷۰-۵۸۴). هر چند این اوراق به‌صورت نظری طراحی شده‌اند اما هنوز در عمل چنین اوراقی منتشر و مورد استفاده قرار نگرفته است.

کتاب‌شناسی

قرآن کریم

اداره کل اعتبارات (۱۳۹۶). دستورالعمل اجرایی معاملات و تسهیلات اعتباری (بخشنامه ۲۰)، اداره کل اعتبارات بانک ملی ایران، تهران: بانک ملی ایران.

حر العاملی، محمد بن الحسن (۱۳۹۱). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۶، الطبعة الرابعة، بیروت: دار احیاء التراث العربی. حکیم، سیدمحسن طباطبایی (۱۴۱۰). منهاج الصالحین (المحشّی للحدّیکم)، ۲ جلد، چاپ اول، بیروت: دار التعارف للمطبوعات. خمینی سیدروح‌الله (۱۳۹۰). تحریر الوسیله، قم: دار الکتب العلمیه (اسماعیلیان نجفی)، النجف الاشرف: افسست از الطبعة الثانیة مطبعة الآداب.

مسیحی، مهرزاد (۱۳۹۲). قانون مدنی به همراه آراء دیوان عالی کشور و نظرات اداره حقوقی و قانون مسئولیت مدنی، چاپ چهارم، تهران: خرسندی.

والی‌نژاد، مرتضی (۱۳۶۸). مجموعه قوانین و مقررات بانکی، تهران: مرکز آموزش بانکداری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

موسویان، سیدعباس (۱۳۹۱). بازار سرمایه اسلامی (۱)، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۳۵،
چاپ هفتم، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

سیدهادی عربی
گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه قم، قم، جمهوری
اسلامی ایران

دانشنامه اقتصاد